

A m. ad állítálagos obi-ugor megfelelőiről

A m. ad szót többen (MUSz. 716; WICHMANN: SUSToim. XXI, 25; NyH.⁷; EtSz.; SzófSz.; kérdőjellel COLLINDER, FUV.; SKES.; RADANOVICS: NyK. LX, 154) összevetették a következő obi-ugor szavakkal: vog. (MSz.) É. *ántés* 'segítség', *ántésti* 'segít'; (MTR.) *ántés* 'segítség' | osztj. (KT. 61) Ni. *ántəs*, Kaz. *őnta*'s 'Hilfe, Unterstützung' stb. szavakkal. Az obi-ugor szavakat azonban — mint látni fogjuk — nemcsak jelentéstani okokból, hanem más meggondolások alapján is el kell választanunk a m. ad szótól.

Az obi-ugor szavak alapszava ugyanis mind az osztjákban, mind a vogulban megtalálható: o s z t j. (KT. 51) C. *o'n*, plur. *őnət* 'in den Boden des Flusses gesteckte Stangen, an die dann das aus dünnen Birkenbäumchen gefertigte *tíməs* ins Wasser gesenkt wird (so stellt man das *uō. pžəmtíməs* her); Kam. *on*, plur. *őnət* 'Stützpfehl des Wehrs'; V. *a'n'*, plur. *ānət'* 'senkrechter Pfehl am Wehr'; Trj. *'ā'n'* : *'āyānsā'n'* 'Stützpfehl des Sperrwehrs', *uyā'rá'n'*, plur. *-ā'nət'* 'senkrechter Pfehl am Sperrwehr'; Ni. *on'*, Kaz. *o'n'*, O. *an* = Kam.; (PD. 1545) Ko. *on* 'Pfehl', J. *ān* (*ānəm*) 'Pfoften, Pfehl' | v o g. (KANN.—LIIM., idézi STEINITZ, Einige Kapitel aus der ob-ugrischen Vokalgeschichte. Sonderdruck aus Forschen und Wirken. Fetschrift zur 150-Jahr-Feier der Humboldt-Universität zu Berlin. Band III. Berlin 1960) AK. ÉVag. DVag. AL. FL. Szo. *ün*, P. *βünā 'Pfehl im Fischwehr'; (CSERNY.) *un* 'столб рыболовного запора'. Az osztj. szó első szótagbeli magánhangzója őssosztj. *a-ra megy vissza, amelynek a vogÉ.-ban lehet *u* megfelelője (CSERNYECOV nem jelzi szótárában a magánhangzók hosszúságát).

Az alapszó névszói származéka az osztj. (REG.) Szig. *ānpi* (P. *ānpi*), *āning* (P. *ānən*) a következő példamondatokban: *kuling Ass jāngeu sāt ānpi āning poll mohlä ānteu* 'halas Obunk vizét száz oszlopú oszlopos [halrekesztő] fallal kedvünkre bedúcoljuk' (OH. II, 6); *jāngen írpi [jāng nirpi] niring poll vuerlem | jāng ānpi āning poll vuerlem* 'vizes karójú karós czégét csinálok, vizes lábú lábás czégét csinálok' [helyesen: tíz karójú k. c. cs., tíz oszlopú oszlopos czégét csinálok'] (ONGY. 116).

Az 'oszlop' jelentésű alapszó -*t* denominális igeképzős származékát csak az osztjákban (ott is csak REGULY szövegeiben) találjuk meg: osztj. (REG.) Szig. *ānt-* (P. *ānt-*) 'bedúcol; verraammeln [oszloppal, dúccal ellát; mit Pfehl versehen]: *kuling Ass jāngeu sāt ānpi āning poll mohlä ānteu* 'halas Obunk vizét száz oszlopú oszlopos [halrekesztő] fallal kedvünkre bedúcoljuk' (OH. II, 6). Ennek az igének a származéka a REG. szövegekben többször előforduló *āntāngen*, *āntāngn* (P. *āntānen*, ONGY.: *āntānen*) -*tānen* összetett képzős alak, mely az azonos tövű igével figura etymologicás szerkezeteket alkot. Mivel

azonban a *-tanen* képző csak igéhez járulhat (SCHÜTZ: NyK. XL, 73—4; STEINITZ: OVE. I, 230), a fenti alakokat helyesen így elemezhetjük: *ánttānen, s fordításuk: 'támaszkodásával (feltámaszkodik), támaszkodván (feltámaszkodik)' (l. SCHÜTZ: uo.). Például: *sohung poll antangen antestall | kuling poll antangen antestal* 'mintha csak tokfogó gerébre támaszkodnék, föltámaszkodik, mintha csak halas gerébre támaszkodnék, föltámaszkodik' (ONGy. 159). L. még: OH. I, 104, 368.

Az osztj. (REG.) Szig. *ánt-* (P. *ánt-*) ige *-as, -as, -g's* deverbális nomenképzős származéka mind az osztjákban, mind a vogulban megvan. Osztj. (KT. 61) Ni. *ántas*, Kaz. *ánta's* 'Hilfe, Unterstützung', O. *vnda's*: *iyvndasna* 'an einen Baum gelehnt (ebenso z. B. an die Tür, die Wand usw.)'; (PÁPAY, ÉONyt.) É. *vndás* 'segítség' (134), *vndás uèrləm* 'segítséget nyújtok' (68), *vndás uèrà!* 'segíts meg!' (155), *mola vndás* 'mit nyersz vele' [mi segítség (van)] (134); (REG.) Szig. *nāngen verti mui antes tüital* 'neked tevő (használó) micsoda segítséget tud adni; was für dir zu leistende Hilfe hat er?' (OH. III/1, 124) | vog. (MSz.) É. *ántés* 'segítség'; (MTR.) *ántés* ua. Például: *nek nanēn vārnē man antēs ānšē'im* 'micsoda segítséget tehetek én neked (tkp. neked tevő micsoda segítségem van?)' (VNGy. I, 142); *kāt-antēs, la'il-antēs oss vāri!* 'kéz-segítséget, láb-segítséget hadd nyújtson (csináljon)!' (VNGy. II, 15); *nanēn nē-mat antēs at vāri* 'neked semminemű segítséget nem teszen' (VNGy. IV, 325); *am tawānēl manū antēs kinšē'im?* 'Minő segítséget kívánjak (keressek) én tőle' (uo.); (KANN.—LIM.) Szo. *m' r'n onvasta ne kātōnds-, lā'ylōndsstal pa'tsēn?* 'Bist du ohne deinen Leuten helfende Armhilfe, Beinhilfe geworden?' (SUSToim. CI, 71); P. *soāt tumpelylēgēn ātš'i onts a't βāāreryt* 'Deine sieben Kälber bringen (dir) keinen Nutzen' (uo. 25).

'Segítség' jelentésű szavunk esetragos (osztj. loc.-instr. *-na*; vog. instr. *-l*) alakjai az osztjákban is, és a vogulban is névutókként használatosak (l. erről bővebben: RADANOVICS: NyK. LX, 154—5): *osztj.* (KT. 61) Ni. *antāna* '(puun, hirren ym.) nojassa' O. *iyvndasna* 'an einen Baum gelehnt'; (PÁPAY, ÉONyt.) *rouā vndasna* 'meredek part mellett' (158), *si ādēm nēnho vndasna* 'ezen rossz ember miatt; [Ezen rossz ember segítségével, révén]' (30), l. RADANOVICS: i. h. | *vog.* (MSz.) *qntsel* 'mellett, tájékán', *ontsēl* 'közelében', (MTR.) *qntsel* 'mellett', (CSERNY.) *ontsēl* 'рядом'. Példák: *tūlnē jiv-qntsel tūstāvē* 'álló fához támasztva (MTR. mellett [!]) állítják föl' (VNGy. IV, 406); *sirej-āsū kātū ontsēl sa'irēpēstā* 'a kard atyja keze közelében vágta ketté' (VNGy. II, 73, 455); *vōr ontsēl jāmite'im* 'az erdő körül (tájékán) járok' (VNGy. II, 455). A 'segítség, támasz' szó névutóként való használata a *'segít, mellette, a közelében van' jelentésből könnyen érthető.

Az osztj. (REG.) Szig. *ánt-* (P. *ánt-*) ige *-s* deverbális igeképzős visszaható jelentésű származéka a REGULY szövegeiben található *antes-, antess-* (P. *āndās-, ONGy.: antās-*) 'föltámaszkodik' jelentésű ige. Például: *sohung poll antangen antestall | kuling poll antangen antestal* 'mintha csak tokfogó gerébre támaszkodnék, föltámaszkodik, mintha csak halas gerébre támaszkodnék, föltámaszkodik' (ONGy. 159); *sokung poll antangen sokan antestem* 'Mintha csak tokfogó gerébre támaszkodnám, csak nehezen állítom meg [támaszkodom fel]' (OH. I, 368); *antesslem* ua. (OH. I, 104).

Mind az osztjákban, mind a vogulban találhatunk azonban a 'segítség, támasz' jelentésű főnévből képzett, osztj. *-t* vagy *-tə-* (l. STEIN., Chrest.² 65) és vog. *-tā, -ti, -tə, -ta'*-képzős (SZABÓ: NyK. XXXIV, 60—1) igéket. Az osztj. (KT. 61) Ni. *antastatā* 'helfen; etw. für jmdn leisten, für jmdn zahlen, durch

Bezahlung von einer Schuld befreien', Kaz. *q̄ntastzti* 'helfen (durch Kräfte, Geld, mit Waren)', O. *yndastzdá* 'aus der Verlegenheit retten', (PÁPAY, ÉONyt.) É. *yndastasèn lojn* 'megsegítenél' (113), *yndastì* 'segíts meg!' (113) | v o g. (MSz.) É. *ántesti* 'segít; helfen', (MTR.) *ántestälsèn, ántestälsèn* [az utóbbi alak lehet csak helyes] 'támogattad', (KANN.—LIIM.: SUSToim. CI, 71) *òndasta*- 'helfen'. Példáink: *sis-jārel nanèn taw ta q̄ntestitü, ma'il-jārel n.t. ta ā.* 'hát-erővel majd ő fog téged segíteni, mell-erővel majd ő f. t. s.' (VNGy. II, 146); *voss āntestēnūlèn* 'segíts rajtam' (VNGy. I, 162); *atü kätü āntestälsèn [q-], atü la'ilü q̄ntestälsèn* 'sem a kezét nem támogattad, sem a lábát nem támogattad' (VNGy. IV, 32); *mi'rn òndasta'ne kätōnds-, là'ylōndstal pa'tsēn?* 'Bist du ohne deinen Leuten helfende Armhilfe, Beinhilfe geworden?' (SUSToim. CI, 71).

REGULY hangjelöléséből az osztják szavak első szótagbeli magánhangzó-jára nehéz következtetni. STEINITZ (OVE. II, 69) szerint REGULY *ā*-val többnyire *ǝ*-t, de gyakran *o*-t is jelöl. Ezek figyelembevételével próbáljuk megmagyarázni az alapszónak és származékainak első szótagbeli bonyolult — látszatra szabálytalan — magánhangzó-megfeleléseit. Két ősosztják magánhangzó-váltakozási sor keveredésének a felvételével a nyelvjárási hangzómegfelelések megmagyarázhatók. Ezek a következők: 1. **a ~ *u* (STEIN., OstjVok. 102); 2. **ǝ ~ *u ~ *ǝ* (uo. 106). Az alapszó magánhangzója **a*-ra, a *-t*-képzős igei származék magánhangzója **ǝ*-ra, az *-s*-képzős névszói, illetőleg igei származék vokálisa pedig **ǝ*-ra vezethető vissza.

A vog. *un* alapszó *u*-ja feltehetőleg ősvog. **ū*-ra megy vissza (vö. STEIN., WogVok. 207 kk.). Nem valószínű, hogy a vogul névszói és igei származékok a vogul alapszó származékai. Valószínűbbnek látszik, hogy a vogl. *ántés* stb. osztjából való átvétel.

Jelentéstani szempontból sincs akadálya az 'oszlop; Pfahl' → 'támasz; Unterstützung' → 'segítség; Hilfe' (tehát a konkrétból az absztrakt felé való) jelentésfejlődésnek.

Összefoglalva: a vog. *ántés*, osztjNi. *āntəs* 'segítség' szavakat eddig a m. *ad* szó megfelelőihez csatolták. Láttuk azonban, hogy ezek az 'oszlop' jelentésű szó származékai, ezért a m. *ad*-hoz való tartozásuk elfogadhatatlan.

ERDÉLYI ISTVÁN